

Символіка східнохристиянського храму

Розгляд символіки східнохристиянського храму – це спроба реконструкції символічної мови культури, яку слід розпочати з самого поняття “храм”. Енциклопедія “Християнство” дає таке визначення: “Храм – це особливе приміщення, присвячене Богу і призначене для суспільного служіння йому” [15;13].

За традицією храм називається:

1) Дім Господній (Анкірський собор 314 року), бо в храмі, як в Домі Господньому, Бог присутній особливим чином, як на небі;

2) Дім Божий. Цю назву взято із “Старого Заповіту” (Бут. 28;17, 19, 22), що говорить про сон Якова, в якому явився йому Бог у Бет-Елі. В перекладі Бет-Ел означає Дім Божий;

3) Церква. Ця назва зустрічається вже в Священному Писанні (Діян. 19:40, 1 Кор. 11;18-22, Мт. 18;17). Вона позначає і місце зібрання, і саме зібрання віруючих. Слово “церква” походить від грецького “кіріне”, “кіріяне” (до якого посередником було германське “кіріно”, сучасне німецьке “кірхе”) і означає святе місце, призначене для богослужіння християн і молитов. Вперше слово “церква” з’являється тричі у Євангелії від Святого Матвія: “І кажу тобі, що Петро ти, і на скелі оцій побудую я церкву свою, - і сили адові не переможуть її” (Мт.16;18), і далі: “А коли не послухає їх, - скажи церкві; коли ж не послухає і церкви, - хай буде тобі як поганин і митник!” (Мт.18;17). Християнська церква – це видиме зібрання усіх християн, які визнають християнську науку і приймають таїнства (Мт.6; 5-7);

4) Дім молитви. Так Святе Писання називає Єрусалимський храм, в якому молився сам Ісус Христос (Мт.21;23, Мк.11;17, Лук. 19;46) і молитовні будинки іудеїв (Діян.16;13, 16);

5) Собор – ця назва застосовується лише до православних храмів (раніше на відміну від храмів єретичних);

6) Трапезами називають храми через звичай здійснювати літургію на гробах мучеників, на честь яких і влаштовувалась трапеза. Місцем молитов були і цвинтарі, катакомби, де хоронили померлих, мучеників;

7) Храми приймають імена апостолів, пророків, осіб, подій, на спомин про які побудовані [15;135].

Спочатку, ще в часи Старого Заповіту, за життя патріархів Ноя, Авраама, Богослужіння відбувалося просто неба, а для складання жертв вибиралося місце, де Господь-Бог об’являвся людям і дарував їм Свою Благодать, або місце, яке своєю таємничістю та красою викликало в людині думку про силу, мудрість і доброту Сотворителя.

Перший храм створив з наказу Божого Мойсей, коли Господь дарував йому Закон на горі Синай після виходу євреїв з Єгипту і назвав його Скинією. Старозавітний храм – це ключ до розуміння символіки християнського храму (бо вона є його праобразом). Ту першу святиню було поділено на три частини:

1) двір;

2) святе місце;

3) місце найсвятіше [8;13].

Двір був символом підземного царства, областю померлих і похованих, “шеолом” називає його Біблія. Друга частина храму – місце для священиків, яке представляло землю і море. Небо, недосяжне для самого священика, Богу присвячене, символізувало місце найсвятіше, а все разом було образом всесвіту. Те саме значення мав і храм Соломона [10;8].

Символіка християнського храму знаходиться у зв'язку з символікою Скинії. Скинія теж вважається місцем перебування Божества. Люди ж молилися і приносили жертви у дворі, перед вхідними воротами. В середину допускалися лише священики. Це правило було і в Єрусалимському храмі. Але після того, як "Слово стало плоттю і перебувало з нами" (Ів. 1:14), питання про храм для християн змінилося. Він став місцем, де навколо вічно перебуваючої святині збиралися люди, народ Божий, яким Ісус дав можливість стати Богоподібними. Це є завдання всього дійства, яке відбувається в храмі і стало досяжними через Втілення, що створило людину за образом і подобою Божою і зробило її причетною до Істини, до Слова, яке походить від Бога, і яким людина живе. Храм, як символ організації буття і є те саме Боже Слово. Його символіка пов'язана з словом, "з словом, яке звучить на літургії, Словом, зримо явленням, Словом, Богом живим" [8;13].

Отже, храм пов'язаний із символікою Святої Літургії (літос – прилюдний і ергон – дія, служіння). Тому перше детальне пояснення символіки храму знаходимо в грецьких тлумаченнях на літургію патріарха Германа Константинопольського (VIII ст.) і Сафронія Єрусалимського. Їх тлумачення поглибив і розширив в XVст. Симеон Солунський у своїй "Книзі про храм" [15;132]. В ній викладено уявлення про те, що видимі, речові предмети позначають світ невидимий і таємно пов'язують небо і землю через посередництво видимих символів сили Божої:

Небо (світ таємний і невидимий) ↔ Символи сили Божої ↔ Земля

Думка ця не була новою. Ще Псевдо-Діонісій Ареопагіт в трактаті "Про небесну ієрархію" зазначав, що ми "через чуттєве сходимо до духовного, через символіку – до Небесної Ієрархії" [13;24].

Тому не випадковим є поєднання в слові церква двох понять: церква – Храм, тобто дім Божий із земної матерії, як місце бачення Бога і поклоніння Творцю і церква – Тіло Христове, утворене єдністю усієї ієрархії небесної і земної, що перебуває в істинній вірі. Храм є образ чуттєвого і мисленого, в якому живе і перебуває принебесний Бог.

Храм є символом духовної ієрархії. Його початковим праобразом є Рай і дерево життя – що родить по дванадцять раз і кожного місяця приносить плід свій (Об'явл. Ів. Богослова 22:2).

Храм – це символ Церкви Христової і святих, і Небесного граду Єрусалиму, майбутнього Царства Божого, що виражає сутність Церкви Христової як містичного Тіла Христового.

В різні моменти богослужіння храм може виступати: раєм небесним з деревом життя; печерою Гробу Господнього, де здійснюється диво Воскресіння; Сіонською горницею, в якій було встановлено таїнство Євхаристії і де здійснюється на п'ятдесятій день після Воскресіння Зішестя Святого Духа на апостолів [13;26].

Храм необхідний не лише як місце зібрання, але й образ Горного Єрусалиму, Царства Божого, до якого всі прагнуть. Тому храм як "Дім Божий" і "Дім зібрання" одночасно має бути влаштований ззовні і з середини відповідним чином з думкою про святість храму, як місце благодатної присутності Божої, місце священодій і молитов. Храм – символ усього світу, розділеного на три частини:

- вівтар (найважливіша частина храму, де відправляється служба Божа і приноситься безкровна жертва) – символ принебесного горного, де знаходиться престол нематеріального Бога;

- середній храм – в якому під час літургії і молитов збираються вірні, символізує видимий світ;

- притвор, де збиралися катахумени та ті, що калялися [10-11].

Згідно зі східнохристиянською теологією, як на початку XI ст. наголошував Симеон Богослов Новий із Салонік, храм символізував самого Христа, вівтар символ Божого єства Христа, в ньому отці церкви бачили символ нерозгаданого таємниці Святої Трійці, а у самій святині – символ відчутної сили і спасаючого діяння Святої Трійці. У космологічному плані вівтар ставав символом неба, а святиня – символом землі. "Вівтар, як небо, а отже, місце відірване від цього світу й приналежне таємному, вже невидимому світові, ставав дійсністю потойбічного світу, місцем мудрості, інтелектуального мислення, небесним витвором уяви – жертвним столом", – за "Іконостасом" П.Флоренського [14;458].

Стосовно видимої частини святині, вівтар задишається чимось недоступним і незбагненим, значить трансцендентним. Так він символізує конфігурацію двох сфер – видиму і невидиму, небо і землю.

Храм – як Церква є Царство Христа, зменшений всесвіт, образ світу. Зближення поняття християнського храму з християнською церквою зустрічається у Івана Золотоустого: "Кожен із віруючих є разом із тим і Храм, і всі народи є чотири стіни, з яких Христос створив єдиний храм" [1;47].

Стіни храму символізують народи, що сходяться з чотирьох сторін у храм.

Кубічний чотирикутний храм є образ світу і кожна його стіна відповідає одній із чотирьох сторін світу і має відповідну символіку, яка відповідає тій чи іншій галузі церковного життя.

За Біблією, східна сторона храму, образ світла, країна життя і райського блаженства.

Біблія каже, що рай був в Едемі, на Сході (Бут. 2:8). Тому і храм своєю вівтарною частиною має бути звернутий на схід. Це має своє символічне значення ще й у зв'язку з історичним фактом Вознесіння Господа. Про це говорить Чин літургії: "Всі разом, ставши і звернувшись до Сходу, після того, як вийшли оглашенні і ті, які каються, нехай моляться Богу, що зійшов на небеса на Сході" [1;51].

Древні жителі знаходилися в раю на сході, звідки перша людина була вигнана за порушення заповідей.

Церковний погляд на східну сторону став основою для того, чому древні християни влаштовували вівтар, перед яким молились і відправляли богослужіння, завжди на Сході, звідки зійшло Сонце правди – Христос.

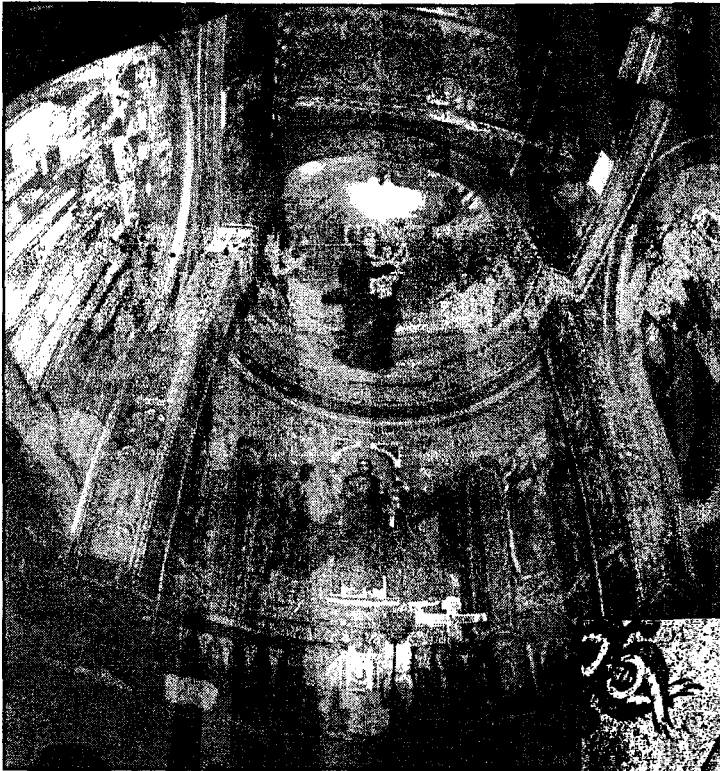
Вівтар – райська область – означає високий жертвник чи жертвник на висоті. Відомо, що стародавні ставили жертвники на високих місцях, як і храми, наближаючи їх і себе до неба, до богів, храми були схожі до гір.

Про таке прагнення наблизитись до Бога є багато свідчень у Біблії. Язичницькі племена, перші поселенці Палестини, влаштовували жертвники богам Ваалу (Белу), Астарті на висотах. На високих місцях здійснювалося і поклоніння Богу.

Ной ставить свій перший жертвник на вершині гори, де купинається його ковчег. Авраам приносить свою жертву – сина Ісаака на горі Морія (одній із двох вершин Сіону). Скинію ставлять: Ісус Навин – на Гарізіні, Давид – на Сіоні; храм Соломона, Зоровавеля, Ірода – на тій же горі. Тут поклонялися істинні шанувальники, а ті, які ухилялися від істинної віри, знову приносили жертви з язичниками на висотах. Таким непохитним було їх прагнення до вершин.

Перша християнська Євхаристія здійснюється на Сіоні. І навіть свою Хресну жертву сам Спаситель здійснив на пагорбі Голгофському.

Всі ці історичні свідчення пояснюють те чому христия-

янський жертвник – престол – ставився на висоті (ідея висоти чи сходження в християнському храмі виражається у побудові храму на підвищенні, у вівтарі-виступі на середину храму, що називається амвоном (сходження на висоту, з грецьк.).

У древніх поняття про рай поєднувалося з поняттям про гору блаженних, і боги перебували на вершинах, підвищеннях гір, недоступних для людей, до них прагнули і сходили душі праведників. Біблійне откровення свідчить про багато боговладення на вершинах чи над вершинами гір.

Але чому вівтар відповідає раю, якщо в ньому приносилась Жертва на престолі, а Жертва була принесена поза раєм? Треба мати на увазі, що Бог, помістивши перших людей в рай, – “виросив Господь-Бог із землі усяке дерево, приємне на вигляд і хороше для їжі, і дерево життя посеред раю”. Дерево життя – це сам Ісус Христос, точніше, його плоть і кров, які і даються в таїнстві Євхаристії для залучення віруючих до джерел безсмертя.

Часто символ цього дерева життя розміщується на Царських вратах. Це виноградна лоза, з якою порівнював себе Христос безпосередньо після здійснення ним Євхаристії.

Думка, що вівтар є образ частини небесного райського блаженства, виражається в назві врат вівтаря і частково у їх іконографії (Райські Врата зараз називаються Царськими).

Ідея вівтаря-раю підтверджується і літургічно. Коли на початку вечірнього входу відкриваються двері, то це символізує, що “рай вчинком Адама надов-

го був зачинений, а нині, через пришестя Христове, не тільки рай відкривається, а й небо” [6;54].

На Пасху відкриваються Царські Врата. Символ цієї символічної дії виражає пісня пасхального канону, яка звертається до Христа: “Христос воскрес і відкрив нам царські двері”. Вівтар на час богослужіння є місцем єпископів як намісників Христа, переважно перед усіма іншими ієрархічними особами. Святим дияконам, як служникам єпископів, відводиться місце у вівтарі біля вівтарних сходів, за якими вони мали наглядати; усі разом вони складають небесну церкву, рай, високе місце в якому належить Богоматері, тому вона у вівтарній апсиді, яка вище за небо (мал. 1).

Сам Христос знаходиться у zenіті вівтарі апсиди. Він з ангелами і херувимами, які оточують престол Господній (мал. 2).

Якщо Схід є місцем райського блаженства, то Захід – країна втраченого сонця, область скорботи, смерті, вічного життя мертвих, які чекають свого

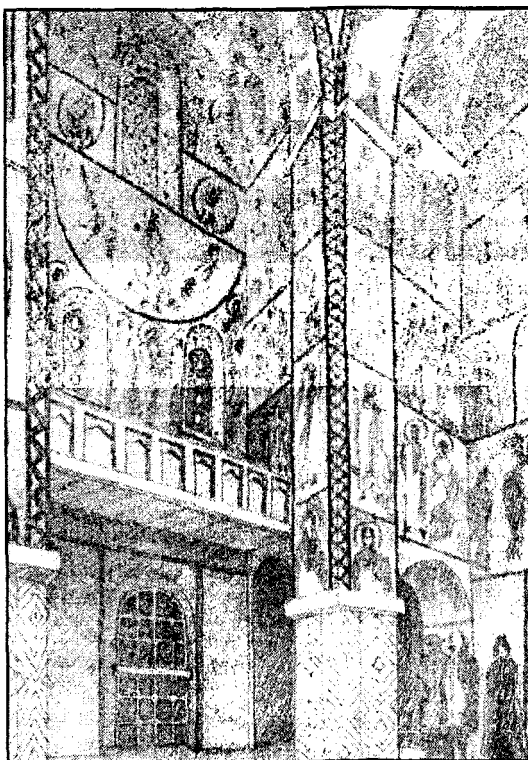

воскресіння і суду.

В Єгипті існував звичай ховати на заході від міста.

Греки вірили, що підземне царство Аїда знаходиться на заході.

В Єрусалимі, на захід від Святого Сіону і храму, бере початок та вузька долина “Синів Еннових” – гієнна, яка була прикладом місця вічних мук для євреїв, шеолом. Це образ Пекла за своїм місцезнаходженням і за релігійно-побутовим призначенням. Вузька, глибока і похмура, гієнна починалась з південного заходу Сіону, оперезувала всю західну сторону Святого Града і служила місцем поховання. Це царство смерті, яке визначало захід як країну смерті і Пекла. Тут був жертвник Молоха-Ваала, його ідол, якому приносились людські жертви. Ця долина смерті тягнулася в далину – до берегів Мертвого (Содомського) моря. А море це постійно викликало спомини про прокляті міста, що колись провалилися в глибину, і про людей, яких живими забрав підземний вогонь Пекла.

Після того, як на заході, поблизу самої вершини цієї Гієнни, на пагорбі - Голгофі Христос прийняв смерть свою, де він зійшов у пекло і визволив душі, що перебували там, країна заходу і її долина смерті – Гієнна залишилася країною смерті і образом Пекла.

Такий погляд було перенесено на західну сторону храму. Згадайте церковний обряд таїнства хрещення. Священик ставить вас обличчям до Заходу, щоб ви відреклися від усього, що там є, і тричі дмухнули на сатану, сповідуючи зречення від нього. Ця символіка простежується в діях священика. За Симеоном Солунським, коли ієрарх, перед початком священодійства, сходить від престолу, на середину храму, цим позначає сходження Сина Божого. Одягаючи священний одяг він знаменує Втілення, бо сходять від врат до заходу, його явлення і життя на землі, смерть і Зісшестя в пекло. Архієрей іде приймати священний одяг через західні ворота і утворює Господа, що втілюється, що зійшов з неба на землю – і навіть до глибини землі – до пекла і визволив душі, які там були від віку [2;144].

Західна сторона за символікою храму – сторона скорботи, смерті, мук, пекла. Тому тут найчастіше зображався Страшний Суд.

У Києво-Софійському соборі у притворі є фрески з святкуванням, балами та іграми. Яке відношення вони мають до храму? Відповідь на це запитання можна дати, лише пов'язавши їх сюжет з ідеєю храму. В основі цих зображень (розміщених на західній стороні, лежить думка про гріховність і суєтність земного життя взагалі з його радостями і задоволеннями, який засудив сам Соломон, що побудував храм і першим вчив про Премудрість, в ім'я якої побудований київський храм св. Софії. Той же Соломон паралельно з життям святим і вічним вчив і про безумство, тобто про життя людське, земне і суєтне. І ось, порівнюючи життя одне і друге, Соломон каже в Книзі приповістей Соломонових [1;6]:

“Мудрість свій дім збудувала,
сім стовпів своїх витесала.
Зарізала те, що було на заріз,
змішала вино своє,
і трапезу свою приготувала.
Дівчат своїх вислала,
і кличе вона на висотах міських:
“Хто бідний на розум, хай
прийде сюди,”
а хто нерозумний, говорить йому:
“Ходімо, споживайте і з хліба мого,
та пийте з вина, що його я змішала!
Покиньте глупоту – і будете жити,
і ходіте дорогою розуму”

Тому в храмі Премудрості, де вона на своїй трапезі пропонує жертву – свій хліб і своє вино, джерело вічного життя(тобто Тіло і Кров Христа (в таїнстві Євхаристії)) там неохідне було нагадати і про життя земне.

Як глибоко розумів Соломон марність цього земного життя (Екл. 2; 1,8, 10-11).

Тому в Київському храмі св. Софії, як в царстві Премудрості, світла, розуму, райського (царського) блаженства зображено і марність життя синів людських з їх пристрастями і гріхопадіннями так, як його зображав і Соломон у вигляді розваг, тобто усього того, що було при дворі Соломона, при дворі Візантійських імператорів, про що великий київський князь дізнався в Царгороді.

Ці гріховні радості ведуть людину в пекло: ось як про це символічно розповідає Книга Приповістей Соломонових (9; 13-18). Це зворотня паралель життя в храмі Премудрості.

Якщо Схід – це область світла, неба і раю, а захід – п'ятьма, пекло, то середина храму – це земний простір, це Церква – як Тіло Христове. Земля є чотирикутня (каже книга пророка Ісаї), тому чотири сторони і має середня частина храму. Тут необхідно було зобразити всю церкву. Як же? У перспективі століть усієї її історії, від початку церкви до кінця її буття (тобто до Страшного Суду). Так постали:

- церква первісна – до потоку – перший ряд іконостасу Адам, Єва, Ной, Авраам, Авель, Мельхіседек, і другий ряд – вожді, пророки, першосвященники, царі, Мойсей, Соломон, Ісайя, Давид;
- патріархальна – до Мойсея;
- підзаконна – до пророків;
- пророцька – до Христа;
- апостольська і святоотча: Петро, Павло, Яков;
- Вселенська (тобто до кінця світу, до Воскресіння мертвих і Страшного Суду (за Апокаліпсисом)).

Всі вони представляють історично осіб Старого і Нового Заповіту.

Старозавітна церква була обмежена місцем, часом, народністю, Новозавітна Християнська церква є Вселенською, всесвітньою, вічною, тому її події – на усьому просторі храму.

На північній і південній сторонах храму зображались найважливіші події Євангельської і Апостольської історій і Вселенські Собори.

По середині храму бувають стовпи: апостоли, єпископи, мученики, подвижники. Вони стовпи Церкви, як іудейської, так і християнської (мал. 3). Стовпами світу називає апостолів Євангеліє. В Апокаліпсії Дух Божий каже ангелу (Об'явл св. Івана Богослова 3:12): “Переможець зроблю Я стовпом у храмі Бога мого, і він вже не вийде назовні, і на нім напишу ім'я Бога Мого, Єрусалиму Нового, що з неба сходить від Бога мого, та нове Ім'я Своє”.

Святі – це одохотворені образи доброчинності. Історичне життя церкви показує світу подвижників віри і благочестя: ці люди, яких не здолало навіть пекло, є для всіх наочними стовпами, які міцніші за будь-який камінь оцих стовпів. Апостоли, мученики, євангелісти (їх чотири, але вони проникнуті одним духом). “Господь приходить до вибраних своїх”, – говорить Апокаліпсис. Обрані: через них він говорить з нами.

Євангелісти в небі підтримують престол і Вседержителя, який сидить на ньому – так як це споглядав пророк Іезекиль у своєму баченні “слави Божої” на річці Хавар. Старозавітний херувим біля Вседержителя – це символ, прообраз євангелістів.

Над чотирма стінами є перекриття у вигляді купола – напівсфери, подoba неба над землею. Коли ще не було перекриття, то ті, що моляться, стояли просто неба і в куполі неба в думках споглядали Бога Вседержителя. Так було в язичницьких храмах Сходу, Єгипту, Греції і Риму, так було в Скинії Мойсея, в храмі Соломоновому, а потім і в деяких древніх храмах Палестини і Сирії. Купол поєднує поняття про Бога і весь світ у гармонічну єдність.

На купол храму було перенесено уявлення про небесний перекриття, як символ Ісуса Христа як Главу Церкви, Бога Вседержителя.

Старозавітне Писання вчить: “Словом Господнім небеса утворилися і в Духові вуст його вся сила їх” (Пс.32; 6). Отже, Небо – це творення Слова чи Розуму Божого чи особистої Премудрості Божої. Новий Заповіт каже, що Розум Божий (Логос), як Творець, є Син Божий, який втілюється, і подoba якого була вже в Старому Заповіті відкрита пророкам. Тому в куполі лик Ісуса Христа – Царя світу і Вседержителя.

Тут підтвердження односутності Ісуса Христа і Бога-Отця за нікейським визначенням: “Бога від Бога, Світла від Світла, Бога істинного...”

Бог, за Григорієм Ниським, є Вседержитель, “бо Він тримає в руці земну сферу, вимірює рукою глибину моря. Він охоплює в собі все духовне творіння, щоб воно могло перебувати в бутті, керуватись його владою”[9;180]. Ця думка звучить у Псевдо-Діонісія, коли він пояснює Символ Віри для мирян, називає Бога Вседержителем, бо все перебуває в ньому, Він містить і охоплює все. Він все творить і з себе й все повертає в Себе Самого і подібно до опори, яка усе підпирає, Він підтримує світ як Вседержитель, щоб ніщо не зникло і не втратило свого досконалого місцелеребування”.

Розташований так Вседержитель охоплює простір під ним, де знаходиться той, що на нього дивиться.

Купол вінчав народ Божий, який зібрався для участі в літургії і тому метою його, як і літургії – було преобразити учасників у Христа.

Зображення Христа Вседержителя в куполі представляє Його на небі, і над середньою частиною храму – над створеною ним землею. Йому співаються антифони – сто перший псалом – образ літургії небесної.

Це не пророцтво про перебування його на небі, а історичний доказ, догма, про яке говорить вчення апостола Павла до Ефесян (Еф. 1;15-23, 9-10).

Таким історичним доказом перебування його на небі було Вознесіння Господнє, перед яким він казав: “дана мені усяка влада на небі і на землі” (Євангелія від Матвія, Луки, Діяння) (мал.4).

Те, що Бог тут не просто як Вседержитель, а й глава Вселенської Церкви, наочно виражено в архітектурі: над корпусом-тілом храму, на плечах і ший його поміщено главу.

Тут примирення Бога з родом людським, яке починається у вхідному порталі, символі духовного сходження до храму. “Увійдіть тісними воротами” (Мт. 7,13-14). Для тих, хто відлучений від церков за гріхи і каявся, була хрестильниця.

Храм, як у площині схід-захід, так і у вертикалі, підпорядкований ідеї тричастинного членування світу. Він успадковує ідею світового дерева, з його тричастинною організацією, так і ідею жертвового стовпа, бо головне культове дійство християнства полягає у спокутуючій жертві таїнства Євхаристії.

Християнські святині одержували, як правило, три символічні зовнішні форми – корабля, кола, хреста. Форма корабля мала нагадувати, що крізь море життя спроможна завести вірну людину до небесної пристані лише Церква Христова.

Сам Христос був зображуваний, як керманіч корабля на збурених хвилях моря, що також виражають такі слова ірмосу в пісні (Ірмос – короткий поетичний текст, який вміщується на початку кожної пісні перед тропарем в каноні – жанр християнської гімнографії): “Хвилі гріхів моїх, Спасителю, нагло вкрили мене, як колись Червоне море, повернувшись, єгиптян і колісниці... Як пристановище затишше знаю Тебе, Владико, Христе! Поспіши ж визволити мене з безвихідних глибин гріха і одчаю”. Купол – як вітрила цього корабля.

Кругла форма символізує вічне існування церкви. Круглі храми (ротонди) зобов'язані своїм походженням похованням древнього походження. Круг, як символ вічності божества, безмежності всесвіту підходить до його вираження в купольній системі, а тому увійшов у конструктивне завершення храмів.

Церква, побудована у формі хреста, мала нагадувати, що хрест є справжньою основою Церкви (це підходить до утилітарних вимог – три входи у храм).

Хрест, який у дохристиянські часи був ганебним місцем смертної кари, від часу освячення його мукою і смертю Ісуса Христа, став джерелом і символом спасіння для християн, його почали охороняти від профанування і шанувати як предмет релігійного культу. Суть науки про Хрест і значення його знаходимо у словах Ісуса, який сказав: “І хто не візьме свого Хреста, і не піде за мною слідом, той мене не достойний” (Мт.10, 38).

Після того, як Кесарева Єлена знайшла у 326 році хрест Ісуса, знак хреста став невід'ємною складовою частиною християнського життя.

Хрест, як місце смертної кари, мав три різні форми: букви Х (на якому був розп'ятий апостол Андрій), форму букви Т та хрест, рамена якого простягаються перпендикулярно – +. Згідно з давньохристиянськими переказами Христа було розп'ято на рівнораменному хресті.

На усіх зображеннях хреста постать розп'ятого Спасителя почала з'являтися у V-VI ст. (після того, як були заборонені символічні зображення Ісуса Христа), а особливо після VII Нікейського собору 787 року, на якому було схвалено догмат про шанування святого Господнього Хреста. У горішній частині його з'явилась табличка з написом: “Ісус Назарянин Цар Юдейський – ІНЦЮ” (Ів. 19; 15), а внизу підніжка – на якій, згідно з існуючими на Сході переказами, мали спочивати ноги розп'ятого Спасителя. Таким способом на християнському Сході з'явився трираменний знак хреста – невід'ємна частина святині, як зсередини, так і ззовні (за зразком візантійської сакральної архітектури).

Смисл багатокупольного завершення храмів розкривається через числову символіку: шість глав – молитовне поєднання церкви земної із небесною (5 – Спаситель і Євангелісти, образ євангельської проповіді, звернутий на чотири частини світу); сім глав – дає поняття про різні священні значення числа сім: сім дарів Святого Духа, сім днів творення світу; тринадцять глав – Христос і дванадцять апостолів; двадцять п'ять глав – символ Пресвятої Трійці, що походить з Апокаліпсису Івана Богослова, в якому є опис бачення Господа, що сидить на престолі, а навколо нього двадцять п'ять старців (дванадцять апостолів і дванадцять пророків) або похвала Богородиці (акафіст Богородиці має двадцять п'ять ікосів і кондаків); 33 роки земного життя Ісуса Христа; 1 – єдність Бога; 2 – дві природи Боголюдини Ісуса Христа; 3 – знак Святої Трійці; 4 – Євангелісти розповсюджують вчення на чотирі сторони світу; 9 – символ Пресвятої Богородиці (9 чинів ангелів і 9 чинів праведників).

Символічне знання ший як архітектурної форми храмового верху – це зображення небесної церкви через образ Апостолів, Пророків, праотців, архангелів, Херувимів, Серафимів.

Глави – маківки – символізують образ горіння до Бога.

Вікно – це око храму, що дає йому сонячне світло: “Світильник для тіла є око. Якщо око твоє буде чисте, то й тіло твоє буде світле” (Мт. 6;12). Сонячне світло в храмі – це символ світла Божественного. Неречове світло Божественної благодаті, за поглядами св. отців церкви, ми отримуємо через посередництво ангельських сил. Тому біля вікон містяться архангели, ангели, херувими, а по боках образи святих, бо тіло і святість пов'язані між собою. Яруси храму символічно відображають зв'язок землі і неба (престолу Божого). Зменшення ярусів до верху є образом зменшення тих, хто сходять на небо. “Багато званих, але мало обраних”. Це символ драбини Якова, тобто ступенів духовного сходження видимого до невидимого.

Отже, храм – це образ Всесвіту з поступовим розвитком в його житті Божественного откровення на основі

однієї ідеї про спокуту роду людського Втіленням, вченням, смертю, Воскресінням і Вознесінням Христа як Божественної Іпостасної Премудрості.

Література

1. Вагнер Г.К. Византийский храм как образ мира// Византийский временник. - № 47.- М., 1986.
2. Вениамин, архиепископ Нижегородский и Арзамасский. Новая скрижаль. – СПб., 1899.
3. Восточно христианский храм. Литургия и искусство. – СПб, 1994.
4. Герус С. Богослужение в православной церкви. – Виннипег, 1956.
5. Данилова И.Г. Православие и искусство. – М., 1994.
6. о.Катрій Ю. Пізнай свій обряд. – Рим – Аусбург, 1992.
7. Лосский В.Н. Очерк мистического богословия Восточной церкви. – М., 1991.
8. Мень А. Православное богослужение. Таинство, слово и образ. – М., 1991.
9. Морев А. Созерцание или изъяснительное описание литургии. – СПб., 1906.
10. Мокрий В. Церква в житті українців. – Львів-Краків-Париж, 1993.
11. Покровский Н. Стенные росписи в древних храмах греческих и русских. – М., 1990.
12. Попович М. Нарис історії культури України.- К., 1998.
13. Троицкий Н. Христианский православный храм в его идее // К свету. – № 17. – 1998. – С. 22-46.
14. Флоренский П. Сочинения в четырех томах. – Т.2. – С. 419-527).
15. Христианство. Энциклопедия в трех томах. – Т.3. – М., 1995.